

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ З ПРОБЛЕМ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ

Визначено актуальні питання щодо облікового відображення дебіторської заборгованості, основні групи проблемних питань, запропоновано підходи до їх вирішення

Постановка проблеми. Розрахунки з дебіторами завжди були і будуть однією з основних частин управління всією діяльністю підприємства.

Недоліки у сфері бухгалтерського обліку розрахунків з дебіторами як на теоретичному, так, як наслідок, і на практичному рівні призводять до того, що у підприємств не вистачає власних оборотних коштів для здійснення діяльності.

Наявність значної суми дебіторської заборгованості викликає зниження платоспроможності підприємства. Також важливим є той факт, що дебіторська заборгованість становить значну частину в структурі активу балансу. Напевно, немає такого підприємства, яке б у своїй діяльності не стикалося з дебіторською заборгованістю. Так, реалізуючи продукцію, або ж товари, чи надаючи певні послуги підприємство як суб'єкт господарювання вступає у відносини з іншими суб'єктами, а саме покупцями, замовниками, дебіторами, з метою здійснення розрахунків за проведені операції. А такі розрахунки можуть здійснюватися як вчасно, так і не своєчасно, що, у свою чергу, викликає появу заборгованості.

Для України характерною є висока корупційність різних сфер економічного життя, що є ще однією з причин виникнення неплатежів, багато покупців, які мають можливість розрахуватися просто цього не роблять, а натомість використовують кошти на інші цілі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми розвитку теорії і практики бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості висвітлені у багатьох дослідженнях провідних вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких варто виділити С.Л. Березу, Т.В. Бошук, К.М. Дем'яненко, Т.О. Євлаш, М.А. Захарова, П.Б. Кватирка, Н.П. Матицина, Ю.А. Назарук, А.О. Островець, К.С. Сурніна, Н.В. Ценклер та ін.

Мета дослідження полягає в узагальненні підходів науковців до відображення в бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості та управління нею.

Викладення основного матеріалу. Незважаючи на те, що бухгалтерський облік в Україні регулюється на законодавчому рівні і перебуває під контролем держави все ж проблем в системі розрахункових відносин неможливо уникнути, а розрахунки з дебіторами не є винятком. Особливо актуальною для українських підприємств є проблема затримки платежів, або ж і взагалі їх відсутність з боку контрагентів за своїми зобов'язаннями. А витoki цієї проблеми сягають теоретичних аспектів, так нерациональне відображення в бухгалтерському обліку дебіторської заборгованості призводить до викривлення інформації про неї. І така ситуація викликає ряд проблем, адже користувачі отримують викривлену інформацію про стан розрахунків, а управлінський персонал не може прийняти рішення, які є необхідними в даній ситуації.

Зокрема, Ю.А. Назарук [4, с. 275] вказує, що на сьогодні одним з найбільш складних і суперечливих питань бухгалтерського обліку в Україні є облік дебіторської заборгованості, що пов'язано з існування проблеми неплатежів. Суб'єкти господарювання на перший план висувують вирішення власних проблем, замість виконання зобов'язань по платежам перед партнерами.

Проблеми щодо обліку дебіторської заборгованості є досить різноманітними і свідчать про те, що немає націленості науковців на вирішення певної конкретної проблеми.

Проте, К.С. Цветкова [7] наголошує на тому, що інформаційному забезпеченню дебіторської заборгованості приділено недостатньо уваги, тому актуальним його дослідження.

Зростання дебіторської заборгованості не завжди оцінюється негативно, а зниження – позитивно. Різне збільшення заборгованості і її частки в оборотних активах може свідчити про необачну кредитну політику підприємства щодо покупців, збільшення обсягу продажів, неплатоспроможність і банкрутство частини покупців. Скорочення дебіторської заборгованості оцінюється позитивно, якщо це відбувається за рахунок скорочення періоду її погашення. Якщо ж заборгованість зменшується в зв'язку зі зменшенням реалізації продукції, то це свідчить про зниження ділової активності підприємства.

Отже, для керівництва підприємств, установ та організацій актуальним є вивчення питання якомога ефективнішого визначення причин зміни в обсягах дебіторської заборгованості і здійснювати управління нею.

Значна кількість вчених приділили свою увагу саме питання класифікації дебіторської заборгованості, зокрема: С.Л. Береза, Т.В. Бошук, О.М. Горбачова, Є.В. Дубровська, Т.О. Євлаш, Т.М. Знамеровська, П.Б. Кватирка, Є.П. Костик, Н.П. Матицина, Н.В. Ценклер, В.Ю. Шип. І така ситуація не викликає подиву, адже існує більше 15 класифікаційних ознак, а для ведення бухгалтерського обліку це забагато, тому що вимагає значного часу на її здійснення та в результаті не дає позитивних результатів. А тому всі зусилля вчених мають бути спрямованими на виокремлення тих класифікаційних ознак, які є найбільш важливими саме для бухгалтерського обліку і будуть надавати управлінському персоналу всі необхідні дані.

Для вирішення цієї проблеми О.В. Бараннікова та Е.М. Мірошніченко [1] пропонують методику проведення класифікації шляхом її здійснення таким чином: визначення мети, формулювання завдань, конкретизація користувачів інформації, вибір ознаки класифікації, визначення пріоритетних принципів, надання переліку можливих типів класифікації, вибір оптимального типу, групування дебіторської заборгованості за обраним типом.

Однією з проблем організації обліку дебіторської заборгованості можна назвати непристосованість методів визначення резерву сумнівних боргів до обліку на вітчизняних підприємствах і, виходячи з цього, недостовірні дані при відображенні резерву сумнівних боргів в балансі. Відповідно актуальними є дослідження особливостей визначення того, за якими ж методами нараховувати резерв, тобто як обрати найбільш доцільний для окремого підприємства, що дасть можливість більш вдало організувати облік заборгованості.

Змінити назву рахунку 38 з "Резерву сумнівних боргів" на "Коригування на сумнівні борги" та списувати сумнівну заборгованість з балансу лише тоді, коли вона перетворилась на безнадійну, оскільки діючий План рахунків призначений відображати за дебетом рахунку 38 списання не безнадійної, а сумнівної заборгованості пропонує Ю.А. Назарук [4, с. 275].

Недосконала організація обліку розрахунків з дебіторами також має значний вплив на ефективність діяльності підприємства. Зокрема такої думки дотримуються наступні вчені, а саме О.В. Бараннікова, В.О. Оліферчук, А.О. Островець, І.В. Порошина. Тому дане питання і було виділене в окрему групу проблем.

Порошина І.В. [5] вважає однією з головних проблем для підприємства існування значних розмірів дебіторської заборгованості. І основою для вирішення даної проблеми автор називає саме вдалу організацію бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості на підприємстві, що дасть можливість підприємству більш ефективно управляти її розмірами і термінами погашення, а також контролювати за своєчасністю здійснення розрахунків.

Велике значення слід приділити вибору форм розрахунків з покупцями та замовниками. Серед усіх форм безготівкових розрахунків, передбачених Національним банком України, найнадійнішою є акредитив. Він виставляється в банку постачальника і забезпечує своєчасність розрахунків за відвантаженою продукцією [1]. Вдалий вибір форми розрахунків дасть можливість покращити взаємовідносини з покупцями та сприятиме більш швидкому розрахунку за поставлену продукцію, виконані роботи чи надані послуги.

Цветкова К.С. [7] наголошує на необхідності регулювання руху первинних документів шляхом створення графіку документообороту. Таким чином з'явиться можливість проведення контрольних дій за первинними документами, що стосуються обліку дебіторської заборгованості.

Для прийняття зацікавленими особами адекватних та вчасних рішень щодо існуючої політики управління в процесі антикризового регулювання фінансово-господарського стану істотно значення мають актуальність і якість інформації про стан розрахунків з дебіторами, що формується на базі даних бухгалтерського обліку конкретних суб'єктів господарювання. Це зумовлює неможливість отримання інформації про дебіторську заборгованість в обсязі і вигляді, достатньому для проведення аналізу розрахунків з дебіторами зокрема і заборгованості загалом з метою прогнозування ймовірності настання платіжної кризи суб'єктів господарювання, складання рекомендацій щодо її попередження [6].

Дебіторська та кредиторська заборгованість перебувають у взаємозв'язку одна з одною, адже один суб'єкт може виступати в якості кредитора і дебітора. А ще свідченням цього є і той факт, що маючи велику суму дебіторської заборгованості підприємство просто не може розрахуватися з своїми кредиторами. Тому дослідження цього питання є також актуальним і потребує ґрунтовних досліджень.

З цього приводу Ю.А. Назарук [4] наголошує на тому, що необхідно своєчасно здійснювати контроль за співвідношенням дебіторської і кредиторської заборгованості. Значне перевищення дебіторської заборгованості створює загрозу фінансовій стабільності підприємства і робить необхідним залучення додаткових джерел фінансування [4, с. 275].

У процесі бухгалтерського обліку розрахункових операцій найчастіше трапляються порушення обліку дебіторської та кредиторської заборгованості. Зокрема, не використовуються бухгалтерами для обліку грошових розрахунків субрахунки 681 "Розрахунки за авансами одержаними" і 371 "Розрахунки за виданими авансами" при отриманні (здійсненні) передоплати. Інструкцією № 281 передбачено використання цих субрахунків для чіткого розмежування дебіторів та кредиторів підприємства. Але не усі підприємства в обліку використовують беруть до уваги рекомендації, бо вони є досить зручними для синтетичного обліку грошових розрахунків, але в аналітичному обліку їх використання ускладнено. Наприклад, на підприємстві, що займається постачанням послуг технічного обслуговування автомобілів, неможливо провести чітку

межу між кредиторами та дебіторами. Контрагенти, які здійснили попередню оплату за ремонт автомобіля, є кредиторами підприємства, а ті, хто винен кошти за фактом ремонту – дебіторами. Але при надходженні грошових коштів на підприємство їх відображають на субрахунку 361 "Розрахунки з покупцями та замовниками" в обох випадках. В бухгалтерському обліку це відображається проведенням: Дт 31 "Рахунки в банку" Кт 361 "Розрахунки з покупцями та замовниками" [2].

Деякі види дебіторської заборгованості мають підвищену важливість для підприємства, а тому потребують ефективного контролю, щоб не допустити її перетворення на безнадійну. Своєчасно виявляти недопустимі види дебіторської і кредиторської заборгованості, до яких, в першу чергу, відносяться прострочена заборгованість постачальникам, прострочена заборгованість покупців понад три місяці, прострочена заборгованість з оплати праці і по платежах до бюджету, позабюджетних фондів пропонує Ю.А. Назарук [4, с. 275].

Також окремою групою проблемних питань виділено проблеми, що пов'язані з оцінкою. Так, до сьогоднішні невирішеними залишаються питання відображення в обліку довгострокової дебіторської заборгованості, оцінки поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи та послуги. На цьому акцентують свою увагу наступні вчені: О.М. Горбачова, Грапко В.В., Н.В. Соловей, Чулянчик Т.А.

Проведення аудиту дебіторської заборгованості має велику актуальність, так як це стимулює підприємство до більш ретельного і регулярного проведення інвентаризації дебіторської заборгованості, до активного проведення заходів щодо стягнення заборгованості. Проблемність питання аудиту дебіторської заборгованості полягає в тому, що після переходу бухгалтерського обліку в Україні на використання нових стандартів бухгалтерського обліку з'явилася багато нових моментів у здійсненні бухгалтерського обліку, яким раніше не приділялося багато уваги, так як вони не застосовувалися практично у діяльності підприємств України [3, с. 174]. А тому в сучасних умовах потрібно приділяти чималу увагу аудиту розрахунків з дебіторами.

Також існує проблема наявності простроченої заборгованості. За таких обставин з'являються фінансові утруднення через нестачу фінансових ресурсів для придбання виробничих запасів, виплати заробітної плати, зростає ризик непогашення боргів і зменшення прибутку. Тому у даній ситуації слід: визначати ступінь ризику не уплати рахунків покупцями; збільшувати коло покупців з метою мінімізації втрат від несплати одним або декількома покупцями; вести оперативний контроль за надходженням готівки; своєчасно визначати сумнівну заборгованість; своєчасно надавати платіжні документи; вести політику стягнення боргів по заборгованості; припиняти дію договорів з покупцями, що порушують платіжну дисципліну. Політика стягнення може включати такі процедури як: відправку листів, телефонні дзвінки, відвідування боржника представником підприємства і заходи юридичного характеру. Тобто є шанси, що всі ці заходи дадуть можливість звести до мінімуму обсяги сумнівної заборгованості та уникнути її перетворення на безнадійну.

Цікавим і досить актуальним для проведення досліджень є питання рефінансування дебіторської заборгованості, адже в інтересах підприємства знати ті шляхи та можливості, які дозволять якнайшвидше перетворити дебіторську заборгованість в грошові активи.

Таким чином, з метою надання якісної бухгалтерської інформації про заборгованість господарського суб'єкту, користувачам для прийняття

рішень, О.В. Бараннікова [1] пропонує розробити таку форму бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості, для якої властиві: наявність єдиного підходу до обліку заборгованості; високоякісний облік довгострокової дебіторської заборгованості, зумовлений наявністю розробки єдиного підходу до реєстрації та обліку довгострокової дебіторської заборгованості в системі синтетичних рахунків; веденням аналітичного обліку за кожним видом довгострокової дебіторської заборгованості в розроблених відомостях аналітичного обліку; узагальненню та накопичуванню аналітичної інформації про довгострокову дебіторську заборгованість.

Отже, від початку формування ринкових відносин в Україні і досі існує багато актуальних питань, пов'язаних з обліком дебіторської заборгованості. Удосконалення потребують наступні ділянки обліку дебіторської заборгованості: вдосконалення визначення "дебіторської заборгованості" – дасть можливість більш повно розкрити її зміст; внесення змін в П(С)БО 10 – забезпечить чітке усвідомлення того, що поточна і довгострокова дебіторська заборгованість відносяться відповідно до складу оборотних та довгострокових активів; виділення найбільш важливих класифікаційних ознак – дозволить найбільш точно розкрити природу дебіторської заборгованості та полегшити ведення бухгалтерського обліку. Крім того необхідним є удосконалення зображення бухгалтерського обліку довгострокової заборгованості, оцінки поточної заборгованості, а також методики визначення резерву сумнівних боргів. Все це значно підвищить якість ведення бухгалтерського обліку, вдосконалив організацію та методику обліку розрахунків з дебіторами, що буде мати позитивний результат як для підприємства в цілому, так і для окремих користувачів, адже у останніх з'явиться можливість отримати саме ту інформацію яка їх цікавить і, що, найголовніше з мінімальними затратами часу та з максимальним результатом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження наукової літератури з обліку дебіторської заборгованості дозволило виділити декілька груп проблемних питань, яким приділяється увага вченими, і які є актуальними, а саме:

- проблеми, що пов'язані з трактуванням;
- відсутність єдиної облікової класифікації;
- недосконалість та неузгодженості в П(С)БО;
- проблеми, пов'язані з нарахуванням резерву сумнівних боргів;
- недосконала організація обліку дебіторської заборгованості;
- відсутність можливостей у користувачів отримати з реєстрів та фінансової звітності необхідну інформацію;
- недосконалість системи контролю за рівнем дебіторської заборгованості, її аудиту.

Отже, дослідження показало, що залишаються невирішеними досить багато дискусійних питань та проблем, що пов'язані з бухгалтерським обліком дебіторської заборгованості, а це свідчить про те, що потрібно проводити подальші дослідження цієї теми, щоб поставити крапку в усіх

суперечностях, неузгодженостях та створити досконалу та ефективну методику бухгалтерського обліку заборгованості дебіторів.

Список використаної літератури:

1. *Бараннікова О.В.* Проблеми обліку дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / О.В. Бараннікова, Е.М. Мірошніченко. – Режим доступу: http://www.economy-confer.com.ua/full_article/924/.
2. *Кащенко О.І.* Проблеми практики обліку, контролю та аналізу грошових розрахунків [Електронний ресурс] / О.І. Кащенко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Vzhdtu_econ/2009_4/15.pdf.
3. *Марченко О.М.* Організація аудиту дебіторської заборгованості / О.М. Марченко, М.В. Москаленко // "Майбутнє – аудит": матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (1 грудня 2008 р.): тези доповідей / ред. кол.: М.Л. Крапивко, В.Я. Нусінов, С.М. Барановська. – Кривий Ріг: Вид-чий дім, 2008. – С. 174-175.
4. *Назарук Ю.А.* Актуальні проблеми обліку дебіторської заборгованості / Ю.А. Назарук // Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (18 грудня 2009 р.) / відп. Ред. З.В. Герасимчук. – Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету, 2003. – С. 275-276.
5. *Порошина І.В.* Особливості організації обліку дебіторської заборгованості на підприємстві / І.В. Порошина // "Майбутнє – аудит": матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (1 грудня 2008 р.): тези доповідей / редкол.: М.Л. Крапивко, В.Я. Нусінов, С.М. Барановська. – Кривий Ріг: Вид-чий дім, 2008. – С. 230-232.
6. *Соловей Н.В.* Проблеми обліку дебіторської заборгованості [Електронний ресурс] / К.І. Маліновська, Н.В. Соловей. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ppei/2010_25/malinoshevska.pdf.
7. *Цветкова К.С.* Облікове забезпечення управління дебіторською заборгованістю підприємства / К.С. Цветкова // Актуальні проблеми і перспективи розвитку обліку, аналізу та контролю: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців, аспірантів, здобувачів і студентів (18 грудня 2009 р.) / відп. Ред. З.В. Герасимчук. – Луцьк: РВВ Луцького національного технічного університету, 2003. – С. 399-401.

ДАВИДЮК Тетяна Вікторівна – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- бухгалтерський облік людського капіталу;
- управлінський облік;
- комп'ютеризація бухгалтерського обліку

Стаття надійшла до редакції: 17.02.2012 р.